

טעמא דאורייתא

גליון שבועי מבית אליה תמימה

פרשת וארא - גליון 25

עשר מכות כנגד עשרה מאמדות ועשרת הדברות

במדרש (פסיקתא רבתי פכ"א ובזוה"ק בשלח נ"ב) אמרו כי **עשרת המכות** שלקו המצרים במצרים היו מכוונות כנגד עשרה המאמדות שבהם נברא העולם וכנגד עשרת הדברות, והטעם שבאו על המצרים עשרת המכות היה בעבור שזלזלו בעשרת יסודי העבודה הרמוזים בעשרת הדברות, וקלקלו את הבריאה המתחדשת בכל יום בזכות אלו עשרת הדברות כמ"ש בזוה"ק (ויקרא י"ב ב'), ומתחדשת בכל יום בכוח אלו עשרה המאמדות שבהם נברא העולם כמו שכתוב (תהילים קי"ט פ"ט) 'לעולם ה' דברך נצב בשמים', והביאור כי הדיבור של אלו עשרה המאמדות נצב בשמים ומקיים בכל זמן את הבריאה כולה שנבראה בעשרה אלו המאמדות.

ונבוא בס"ד להציע לפרש הדברים האין עשרת המכות הם כנגד עשרה מאמדות וכנגד עשרת הדברות: אמרו במדרש (פסיקתא רבתי שם) כי **מכת דם** היא כנגד המאמר הראשון **'הי אור'**, וכנגד הדיבור הראשון **'אנכי ה'**, והביאור בזה כי המצרים לא האמינו בהש"ת כל עיקר ואף לא נהגו כשאר עובדי אלילים שמאמינים בהשם שברא את העולם אלא סבורים שנתן כוח למשרתיו ולכן עובדים אותם, אבל המצרים לא האמינו כלל בהש"ת וכפרה שאמר (יחזקאל כ"ט ג') **'לי יאורי ואני עשיתני'**, ועיקר טעותם הגיעה מהנילוס שהיה עולה לקראת פרעה ולכן סברו המצרים כי מערכת הטבע משועבדת לפרעה ובוודאי שהוא ברא העולם, ולכן לקו מכה ראשונה בנילוס שיצא מכלל השתעבדותו לפרעה ונהפכו מימיו לדם.

'מכת צפרדע' היא כנגד המאמר השני **'הי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים'**, וכנגד הדיברה השנייה **'לא תשתחוה להם ולא תעבדם'**, והביאור בזה יש לבאר לפי מה שאמרו במדרש (פסיקתא רבתי שם) כי המים העליונים הם כנגד הקדוש ברוך הוא שנמשל למים שנאמר (ירמיה ב' י"ג) 'אוותי עזבו מקור מים חיים', והמים התחתונים הם כנגד עבודה זרה שנמשלה אף היא למים שנאמר (שם) 'לחצוב להם בארות נשברים אשר לא יכילו המים', וזהו שנתן הקב"ה רקיע (-) (הוא ישראל) בתוך המים שיבדילו בין מים (-) הקדוש ברוך הוא) למים (-) העבודה זרה, והנה המצרים עבדו את הנילוס שהם המים התחתונים ועברו על מה שרמוז ב'הי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים', וגם עברו על הדיברה השנייה מעשרת הדברות והיא 'לא תשתחוה להם ולא תעבדם', ולכן נפרע מהם הש"ת במכה זו שהנילוס שאותה עבדו העלתה צפרדעים להענישם על שעבדו אותה.

(ובהתבוננות נראה כי ב' המכות שלקו המצרים מהיאור היו כנגד שני המצוות הללו, המכה הראשונה שלקו ביאור היה 'מכת דם' והוא כנגד האמונה שהחליפה באחר, וכשם שהאמונה היא אחת כך המכה שלקו ממנה היתה במים המכונסים יחד, והמכה השנייה היא 'מכת צפרדע' שהמכה נעשית מהרבה צפרדעים והיא כנגד העבודה זרה שעבדו כמה מינים). ובמדרש (פסיקתא רבתי כ"א) נתנו טעם אחר בשייכות המכה הזו לדיברה השנייה, ואמרו כי אמר הקב"ה הצפרדעים חלקו לי כבוד (שנכנסו לתוך האש) ואין אתם חולקים לי כבוד (-) פי' בתמיה שאתם עובדים עבודה זרה).

'מכת כינים' היא כנגד המאמר השלישי **'יקוו המים למקום אחד ותראה היבשה'**, וכנגד הדיברה השלישית **'לא תשא שם ה' אלקיך לשוא'**, והטעם בזה יש לבאר על פי מה שנתבאר במק"א כי מלא זה ד"ל לא תשא שם ה' אלוקיך לשוא' נלמד כי דווקא לשוא נאסר לקראות בשמו אבל לצורך ראוי להשתמש בשמו, וזה הוא ענין 'יקוו המים למקום אחד ותראה היבשה' כי המים שהם רוחניים יותר ראוי להם להיות נקווים למקום אחד דווקא ולא להתפשט בכל מקום, ויש לבאר כי לכך 'מכת כינים' מכוונת כנגד דיבור זה כי המצרים לא נשתמשו בשם ה' לקרוא בשמו לצורך והם הפכו הכל ליבשה (-) הרומזת לחומריות), ונפרעה מהם היבשה והעלתה להם כינים.

המשך בעמוד הבא

בפתח הגליון

חצי שיעור במצוות ובאיסורים

א. הנה יסוד הענין דדרשינן טעמא דקרא הוא דאזלינן בתר כוונת המצווה, ואחר שמתברר לן כוונת ורצון המצווה בציוויו, וטעם הענין שאליו נתכוון המצווה בציוויו, מעתה לא שייך הציווי אלא היכא ששייך הטעם, וכל היכא דאין הטעם שייך אין כאן נמי ציווי.

ומעתה יש מקום לדון למאן דסבירא ליה דדרשינן טעמא דקרא, אי בכל גוונא אזלינן בתר כוונת המצווה, או רק היכן שנלמוד כן מטעם המצווה. ובפשטות נראה דאפילו היכא שאינו נלמד מטעם המצווה נמי יש לנו לדרוש כוונת המצווה, והסברא נוטה לזה דלא גרע אי ידעינן כוונת רצונו מהציווי עצמו.

וכגון, גבי כל מצוה שיש לה שיעור, כגון הא דקיי"ל דכל אכילה שבתורה היא בכזית, יש לנו לדון דגם פחות מכזית איכא איסור או מצוה, דהיות ונודע לנו רצון המצווה שנאכל או שלא נאכל אכילה מדבר מסוים, א"כ אף שבכללי התורה האיסור הוא דווקא בכזית, אך מ"מ כיון שלמדנו מהציווי שרצונו של המצווה שנאכל או שנפרוש מן הדבר הזה, ה"ה דיאסר אכילה אף בפחות מכזית.

ואין להשיב דכל רצון התורה הוא רק בכזית, ובפחות מכזית אין שום תוספת או חיסרון, והווי כמאן דליתא, דניחוי אנו גבי בני נח שאסרה להם התורה אכילת אבר מן החי, וכתב עלה הרמב"ם (פ"ט ממלכים ה"י) וכן חייב על אבר מן החי בכל שהוא שלא ניתנו השיעורין אלא לישראל בלבד. נמצינו למדים דכל מה דנאסר לנו רק בכזית הוא לפי מעלתו שאין האיסור אלא בכזית בלבד.

[ורבינו אליהו מזרחי בהגהות על הסמ"ג (הלכות חמץ ל"ת ע"ו) כתב כן להדיא, דהאי דאמרינן שיעורין לא נאמרו לבני נח הוא רק לרבי יוחנן דסובר חצי שיעור אסור מן התורה, והטעם משום דסתם אכילה הוא בכל שהוא, אלא דאתי הלכתא ואפקתיה לעונשין דבעינן כזית דוקא, אבל לריש לקיש דסובר חצי שיעור מותר מן התורה על כרחך סובר דאין אכילה פחות מכזית, א"כ גם לבני נח אמרינן כן. והאחרונים האריכו רבות בדבריו, ואכמ"ל, עיי' משל"מ פ"א מחמץ ומצה ה"ו ובגינת ורדים כלל מ"ה]

ב. והנה ידוע מה שהאריכו האחרונים לדון אם איכא מצוה בחצי שיעור, וכגון מי שיש לו רק חצי שיעור מצוה אם יש לו מצוה באכילתו, ורבו הדעות בזה, עיי' שע"ת סי' תע"ה סק"ב שהביא שנחלקו האחרונים בזה, ועיי' במנ"ח מצוה ו' אות ח' בשם מהר"ט אלגאזי שיש מצוה בחצי שיעור של מצוות עשה.

והיה מקום לדון בזה ע"פ הנ"ל דכיון דנתברר לנו דרצון המצווה שנאכל מצוה בפסח, א"כ גם בכה"ג שאין בידו רק חצי זית הא מ"מ יש בזה קיום רצון המצווה.

ג. אלא שלכאורה מבואר שאין זה טענה, דהנה ביומא ע"ד א' איפלגו ר"י ור"ל אי חצי שיעור אסור מן התורה או מדרבנן, ומבואר שם בגמ' דטעמא דר' יוחנן הוא משום דהך חצי שיעור חזי לאיצטרופי עם חצי שיעור נוסף ויבוא לידי איסור, וטעמא דר"ל הוא משום דאכילה אמר רחמנא וליכא. ומבואר שם בגמ' דר"י יליף נמי מקרא דכל חלב. והקשו התוס' דלמאי בעי קרא וסברא דחזי לאיצטרופי, ועיין שם מה שתיירצו. והר"ן תירץ (עיי' משנה למלך פ"א מחמץ ומצה ה"ז) דמש"ה אצטריך לטעמא דחזי לאיצטרופי משום דאי מקרא דכל חלב לא הוה ילפינן מיניה לשאר איסורין משום דהו"א גזירת הכתוב היא בחלב דאף חצי שיעור יהיה אסור משא"כ בשאר איסורין, אבל השתא דאמרינן טעמא מסתברא דכי אסר קרא בחלב חצי שיעור הוא משום דחזי לאיצטרופי וא"כ טעם זה שייך בכל האיסורים וילפינן מחלב לכל האיסורין דפחות מכשיעור אסור מן התורה משום דחזי לאיצטרופי.

המשך בעמוד ג'

'מכת ערוב' כנגד הדיברה הרביעית **'זכור את יום השבת לקדשו'**, הטעם נראה כי עניין זה הדיברה היא לנוח ביום השבת והם לא נחו ביום השבת ולכן באו הערוב וטרדו מנוחתם. ובמדרש (פסיקתא רבתי כ"א) אמרו כי במצוות שבת נצטוו שלא לערב החול בשבת והם עירבו חול בשבת ולכן הגיעו עליהם חיות מכל הסוגים בעירוביבא. וזה הדיברה היא כנגד המאמר הרביעי **'תדשא הארץ דשא עשב וגו'**, כמו שנתבאר למעלה (באות ב') כי הצמחים יוצאים מן האדמה לרוח וזה דוגמת עניין השבת שיוצאים מן הגשם (- הרמוז באדמה) אל הרוח. ועוד נראה בטעם השייכות לזה המכה כי אמרו במדרש (פנים יפות שמות ח' י"ז) כי כשהחיות הגיעו נשתנה טבע האדמה להיות טבע המתאים למגורי החיות, וזהו שכתוב (שמות ח' י"ז) 'ומלאו בתי מצרים את הערוב וגם האדמה אשר הם עליה', ולכן מכה זו היא כנגד 'תדשא הארץ' כי טבע האדמה נשתנה להיות טבע המתאים לחיות, והאדמה הוציאה מיני צמחים המתאימים למגורי החיות.

'מכת דבר' כנגד המאמר החמישי **'יהי מאורות'** וכנגד הדיברה החמישית **'כבד את אביך ואת אמך'**, הטעם כי הדבר מגיע מחיידקים לא טובים המגיעים מן הלחות המגיע משליטת המאור הקטן ומן חוסר שליטת המאור הגדול. וטעם השייכות לדיברה החמישית כי בזה הדיברה נצטוונו לכבד את מקור החיות שלנו והמצרים לא כיבדו את מקור חיותם ופרע להם השי"ת בבהמתם שהיא תמורת גופם שמתו בדבר. ויש להתבונן עוד כי על מכת דבר נאמר לפרעה (שמות ט' ט"ז) **'ואולם בעבור זאת העמדתך וגו' ולמען ספר שמי בכל הארץ'**, והנה זה מידה כנגד מידה שהוא חטא בכיבוד אב שהוא להתרגל בכבוד אביו שבשמים ופרעה לא כיבד את אביו שבשמים, ולכן לקה שנתזלזל כבודו ונשארו בחיים רק כדי להראות כבוד אביו שבשמים.

'מכת שחין' היא כנגד המאמר השישי **'ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ'**, וכנגד הדיברה השישית **'לא תרצח'**, הטעם כי אמר הקב"ה לישראל תהיו כמו העופות והדגים שאינם רוצחים זה את זה שאין העופות בים ואין הדגים באויר וביבשה, והמצרים רצחו את בני ישראל וזלזלו במעלת האדם ולכן נתזלזל כבודם שלקו בשחין בבשרם.

'מכת ברד' היא כנגד המאמר השביעי **'תדשא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש'**, וכנגד הדיברה השביעית **'לא תנאף'**, והטעם כי דיברה זו מצווה שלא נזדווג מין בשאינו מינו ושננהג לכל הפחות כמנהג הבהמות שאינם מזדווגים מין בשאינו מינו (וכמ"ש הרמב"ם במו"נ ח"ג פמ"ט), והמצרים היו שטופים בזימה וזיווג מין בשאינו מינו, ולכן הגיע עליהם הברד מן השמים בזיווג אש ומים שהוא כמין בשאינו מינו.

בעניין חודש שבט

'מכת ארבה' שכנגד המאמר התשיעי **'הנה נתתי לכם' וגו'**, וכנגד הדיברה השמינית **'לא תגנוב'** והטעם כי במאמר זה נתן השי"ת את הבריאה לאדם וציווה על האדם כי לא יקח ממה שאינו שלו, והמצרים גנבו זה מזה וקלקלו בדיבור זה של 'לא תגנוב' ולכן הביא עליהם השי"ת את הארבה שהוא כנגב כמ"ש (ויאל ב') **'בעד החלונות יבואו כנגב'**.

'מכת חושך' כנגד המאמר השמיני **'נעשה אדם בצלמנו כדמותנו'**, וכנגד הדיברה התשיעית **'לא תענה ברעך עד שקר'**, והטעם כי טעם 'לא תענה ברעך עד שקר' הוא כדי לנהוג במידותיו של הקב"ה ושלא להשחית הצלם אלוקים ולנהוג במידת השקר, והמצרים נהגו היפך חיבה זו ולא דבקו בהשי"ת ולא למדו מדרכיו ולכן נפרע מהם השי"ת בחושך של גהינום כמ"ש במדרש (שמו"ר פי"א) שהוא היפך המטרה בבריאה להרבות את אור ה' בכל מקום ולנהוג בדרכיו.

'מכת בכורות' היא כנגד הדיברה העשירית **'לא תחמוד'** שיש בה זלזול בכבוד פרעה מלך מצרים שחמד גדולה לעצמו. עוד, שלא תחמוד הוא מקור הרע שלולא החמדה אין יצר הרע כלל, וכן פרעה שהיה בכור הוא מקור הרע, וגם הבכורות הם קצת מקור הרע כי כל האחים נגררים בטבע אחר הגדול שבהם. ובמדרש (פסיקתא רבתי כ"א) שהיו המצרים שטופים בזימה שחמדו נשים שאינם שלהם ונמצאו מלאים בכורות ולכן מכת בכורות שייכת אל החמדה.

ובעניין המאמרות זה תלוי בהנ"ל שלפי ש"ס דילן (ר"ה ל"ב א') **'ש'בראשית'** נמי מאמר הוא יש לבאר כי הנה סדר הבריאה שהבכור שולט בבית ומורה לאחיו הדרך הנכונה, והם לא עשו כן ולכן לקו. ולדעת המדרש (פרדר"א פ"ג בסופו) שהמאמר העשירי הוא **'לא טוב היות האדם לבדו'**, הנה בזה המאמר דאג לו השי"ת לחיותו שיוליד בנים, וכעת לקו בהיפוך זה שניטל מהם הבכורות שהם החשובים שבבנים, וכן לדעת המדרש (תק"ז חדש פ"ד א') שהמאמר העשירי הוא **'פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה'** י"ל ג"כ כנ"ל שאזי ניתן לו כוח חיותו לדורות שיוליד בנים ושיכבוש הארץ וכעת לקו בהיפוך זה שניטל מהם הבכורות שהם החשובים שבבנים כנ"ל.

(ולפי מה שאפשר שהמאמר העשירי הוא **'ויצו ה' אלקים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו'**, ועפ"י זה הוא כנגד **'מכת בכורות'** שכמו שעץ הדעת הוא מקור מרכבת הטומאה כך הבכורות היו במצרים מרכבת הטומאה שלזה סגדו המצרים לעניין הבכורה ולכן עבדו את מזל טלה שהוא ראש לכל המזלות ולכן לקו במכת בכורות).

הבית עליו, ואם המיר את הבהמה אזי הדין ש'והיה הוא ותמורתו יהיה קודש' כי באמת אין הקרבן של הבעלים ובקנס על מעשיו שעשה מעשה המורה על החלת קדושה על החפץ גזרה תורה שיהיה הוא ותמורתו קודש, וזה הפסוק שמורה לאדם כי אין הוא בעלים על בהמתו להחליפה באחר מתאים לחודש שבט כי אזי יש צורך ללמד לאדם כי אין הוא בעלים להחליף את הבהמה.

המזל של זה החודש הוא דלי, והטעם כי חודש זה הוא מחדשי החורף שבהם יורדים הגשמים, ועוד כי בחודש זה חל ראש השנה לאילנות ויורד השפע לעולם ולכן מזלו דלי לרמוז על השפע היורד לתוך הכלים בזה החודש.

זה החודש הוא כנגד שבט אשר שהעניין המכוון נגדו הוא לעיטה שנאמר **'מאשר שמנה לחמו' וגו'**, והטעם כי בט"ו בשבט חל ראש השנה לאילנות ויורד השפע לאילנות שהם מאכל האדם ולכן זה החודש הוא כנגד אשר שעיקרו הוא לעיטה ומאכל.

זה החודש נברא באות צ', והטעם כי אות צדי"ק הוא מלשון צדקה ודרשוהו במדרש (אותיות דר"ע) כי צדקה עושה עמנו השי"ת שנותן לנו את המזון ובה החודש חל בו ט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות ובו יורד השפע לפירות האילן בצדקה ולכן האות המכוונת נגדו היא אות צדי"ק כי זהו צדקה שהשי"ת עושה עמנו.

הנה שם הוי"ה מתחלק ל"ב צירופים, ובכל חודש מאיר צירוף אחר של שם הוי"ה ברוך הוא, ואותם י"ב הצירופים הם השורש לכל העניינים המתחלקים ל"ב, ואלו הן י"ב חדשי השנה, י"ב מזלות, י"ב שבטים, י"ב חושים, וי"ב אותיות מתוך הכ"ב אותיות שהם כנגד י"ב אותם הצירופים, (כי י' אותיות מתוכן הם כנגד עשר הספירות וי"ב אותיות כנגד י"ב צירופי ההוי"ה הרי כ"ב אותיות), ועיקרי הדברים מפורשים בהקדמת תיקוני זוהר (ט' ע"ב) ובספר יצירה פ"ד.

צירוף שם הוי"ה של זה החודש נרמז בראשי תיבות של הפסוק 'המר ימירנו והיה הוא', והטעם כי בט"ו בשבט חל ראש השנה לאילנות ואזי יורד השפע לאילנות שהם מאכל האדם, והנה הפסוק 'המר ימירנו והיה הוא' וגו' מלמד לאדם כי אין הוא הבעלים על הארץ אלא הכל שלו יתברך ורק שרשות הוא שנתן לנו הקב"ה לאכול מן הארץ שלו, וזה לימוד חשוב שעל האדם לדעת בזמן נתינת השפע לאילנות שהם מאכל האדם כי באמת 'לה' הארץ ומלואה' והכל שלו יתברך ורק שרשות נתן לנו השי"ת להשתמש בה ולאכול ממנה, וזהו טעם העניין שאין ביד הבעלים להמיר את הקרבן הוא משום שאין הקרבן של הבעלים לגמרי, כי באמת 'לה' הארץ ומלואה' אלא שהשי"ת נתן רשות לאדם להשתמש בארץ, אבל כשהבעלים הקדישו את הקרבן - יצא הקרבן מרשות הבעלים ובא לרשות גבוה, ולכן אין ביד הבעלים להמיר את הקרבן כי אין הוא בעל

המתפלל צריך להשמיע לאזניו

מהרהר וא"כ יוצא יד"ח ע"י ההרהור. (ויש לציין שכה"ג קשה בדין שומע כעונה, שלמ"ד הרהור כדיבור ל"ל לדין שומע כעונה תיפול מצד ההרהור שהרי כל השומע הוא גם מהרהר).

ויש לשים לב שהקושיא היא בתרתי, חדא שיועיל מצד ההרהור שהרי כל מי שמדבר הוא גם מהרהר וחושב בליבו את הדבר (אא"כ הסיח דעתו ומדבר מתוך הרגל הלשון בעלמא), ועוד קשה שיועיל הדיבור מצד עצמו, שהרי הדברים ק"ו אם אפי' הרהור מועיל כ"ש שדיבור יועיל אפי' לא השמיע לאזניו, ואיך יתכן דין כזה שדיבור שלא השמיע לאזניו ל"מ.

והנה על הקושיא הראשונה יש שרצו לתרץ שכאן ל"מ ההרהור משום שהוא מתכוין לצאת יד"ח בדיבור ולא בהרהור, וכה"ג ל"מ ההרהור, כיון שלא נתכוין לצאת בו יד"ח. ודימו זאת לדברי הטורי אבן הידועים (חגיגה י' ב') שהקשה על המשנה שהנתכוין לומר תרומה ואמר מעשר לא אמר כלום, והקשה הטורי אבן הרי תרומה חלה במחשבה וא"כ כיון שבלבו נתכוין לומר תרומה למה לא חלה התרומה. וייסד הטורי אבן שכיון שנתכוין לעשות התרומה ע"י דיבור, ל"מ המחשבה. וכדבריו כתב הקרן אורה ריש נדרים, וכבר הקדימם המהר"י קורקוס (פי"ד ממעשה הקרבנות הי"ב) שהקשה במש"כ הרמב"ם שם שכינוי קרבן כקרבן, והקשה המהריק"ו למה בעי' לדין כינוי קרבן תיפול"ל שהקדש חל במחשבה, ותי' שכיון שנתכוין להקדיש בדיבור ל"מ המחשבה.

אמנם יש לדון טובא בזה, שהרי הטורי אבן והקרן אורה ומהר"י קורקוס דיברו בעשיית חלות, ובזה מובן שיש סברא שאם נתכוין לעשות החלות ע"י הדיבור הרי לא נתכוין לעשות ע"י המחשבה. אבל כאן איירי לענין לצאת יד"ח מצוה, כגון קר"ש ותפילה, ומעתה גם אם נאמר שנחשב שנתכוין לקיים ע"י הדיבור ולא ע"י המחשבה הרי זה תלוי אם מצוות צריכות כוונה או לא, שלמ"ד מצוות אין צריכות כוונה מה אכפ"ל שנתכוין לצאת יד"ח בדיבור ולא במחשבה, סו"ס יש כאן מחשבה ושפיר יצא בה יד"ח.

וביותר שהרבה מאוד ראשונים ואחרונים נחלקו על סברת הטורי אבן, ונמנה כאן מה שתשיג דינו: התוס' בערכין (ה' א') צידדו שבמתכוין לומר תרומה ואמר מעשר באמת יחול תרומה ע"י המחשבה. והר"ש והרא"ש (תרומות פ"ג מ"ח) הקשו כקושיית הטורי אבן למה המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר לא חל תרומה ע"י מחשבתו, ותרצו שכיון שבפיו אמר היפך מהמחשבה זה סותר ומבטל את המחשבה. ומבואר שבל"ז נקטו שיכול לחול ע"י המחשבה. וכ"כ המבי"ט בקרית ספר פ"ד מתרומות, וכ"כ הש"ך (י"ד של"א ע"ו).

והרא"ש בריש נדרים כתב שאם נדר היה חל במחשבה, לא היה צריך קרא לחדש דין נדרים, דתיפול"ל מצד המחשבה. וכע"ז מציינו בשטמ"ק שם (דף ו' א' ודף ז' א') שהקשה בשם הרא"מ למה צריך לדין ידות בהקדש וצדקה, תיפול"ל שהקדש וצדקה חלים במחשבה. ומבואר שנקטו שאף היכא שאמר דיבור של ידות יכול לחול מצד המחשבה, ואע"פ שהוא נתכוין להחיל ע"י דיבורו. וכן נקט החת"ס שם (דף ו' ב').

ומעתה כל הראשונים והאחרונים הללו סברו שגם היכן שנתכוין להחיל בדיבור, יכול לחול ע"י המחשבה, ולא נחשב שכונתו דווקא בדיבור ולא במחשבה. וא"כ חוזרת הקושיא העצומה למ"ד הרהור כדיבור איך שייך לומר שאם לא השמיע לאזניו לא יצא הרי תיפול"ל מצד ההרהור. וכמו"כ קשה למה בעי' לדין שומע כעונה תיפול"ל מצד ההרהור. והוא קושיא עצומה עד מאוד.

ידועים דברי השפתי חכמים בפרשה (ח' ח') שהקשה למה במכת צפרדע כתוב ויצעק משה אל ה', ובכל המכות לא כתב שצעק אלא ויעתר אל ה'. ותירץ שם שהרי קיי"ל המתפלל צריך להשמיע לאזניו, (עכ"פ לכתחילה), וכיון שבמכת צפרדע היה רעש גדול של הצפרדעים היה צריך לצעוק כדי שישמע לאזניו.

ומבואר מדבריו חידוש גדול, שבפשוטו היה נראה שהענין להשמיע לאזניו הוא שיעור בדיבור, שצריך דיבור בקול רם כזה שראוי לשמוע אותו, ואם אין ראוי לשמוע אותו אינו חשוב דיבור. אבל בדברי השפתי חכמים מבואר שהענין הוא לשמוע בפועל ממש, ואם אינו שומע בפועל אף שהדיבור היה בקול רם ל"מ, משום שבפועל אינו שומע.

אך יש ראייה גמורה כדבריו מהגמ' בברכות (ט"ו א') שאמרו שם שחרש המדבר ואינו שומע לא יתרום משום שצריך להשמיע לאזניו, והיינו שהמפריש תרומה צריך לברך והוא כיון שאינו יכול לשמוע לא יוכל לברך, דצריך להשמיע לאזניו. והנה שם הרי הוא יכול לדבר בקול רם שראוי להישמע, אלא רק שהוא בפועל אינו שומע. ומבואר להדיא שצריך לשמוע בפועל ממש.

ואמנם הדבר צ"ב רב מה טעם יש בזה ומהיכ"ת להצריך שישמע את הדיבור, ובשלמא אם הביאור היה שצריך דיבור שראוי להישמע, אפשר להבין שהוא הלכה בשיעור של דיבור, שדיבור שאינו נשמע לא חשוב דיבור, שהמושג דיבור הוא להביע ולהשמיע את הדבר ואם אינו נשמע אי"ז דיבור. אבל מהיכ"ת להצריך שישמע בפועל.

והנה בגמ' בברכות איתא בטעם מ"ד שאין צריך להשמיע לאזניו, שדריש מקרא דאשר אנוכי מצוך היום על לבבך, אחר כוונת הלב הן הדברים. ומבואר שאם אינו משמיע לאזניו נחשב "כוונת הלב" אלא שדריש מקרא שסגי בכוונת הלב. וביותר מבואר שם בגמ' שאמרו "לא יברך אדם ברכת המזון בליבו" ומוקי לה שם במי שלא השמיע לאזניו, הרי שאע"פ שהוציא בשפתיו נחשב שבירך בליבו כיון שלא השמיע לאזניו. והדבר צ"ב למה חשיב שבירך בלב הרי הוא הוציא בשפתיו ורק לא השמיע לאזניו.

והנראה בכל זה שמבואר מזאת מהו המושג דיבור, שדיבור אינו הוצאת הברות בעלמא מהפה, אלא המושג דיבור הוא שמשדר ומביע את הדבר, והדרך להביע דבר הוא ע"י קול ומוצא שפתים. ובזה נאמר דין שצריך להשמיע לאזניו, שצריך שישמע בעצמו מה הוא אומר, והביאור בזה שאדם שאינו שומע מה הוא אומר אי"ז הבעה מושלמת, שענין הבעה הוא שמבטא שכך הוא אוהז ואלו דבריו, ואם שומע את מה שאומר אז הוא שלם ו"מזדהה" עם הדברים ומביעם בצורה מוחלטת, אבל אם אינו שומע מה הוא אומר אין רואים שהוא אוהז לגמרי עם מה שאומר. ולכן נחשב כמו שאמר בליבו, שזה כמו מחשבת הלב שהחסרון במחשבת הלב שלא הביע את הדבר בצורה מוחלטת. ודוק היטב.

הקושיא מהרהור כדיבור

והנה בעיקר הנידון אם צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו יש קושיא עצומה ונוראה, שהנה בגמ' ברכות כ' ב') נחלקו אמוראים אם הרהור כדיבור או לאו כדיבור. ומעתה הדבר פלא והפלא, איך יתכן לומר שצריך להשמיע לאזניו ואם לא השמיע לא יצא (שכך דעת רבי יוסי ברכות ט"ו א'), הרי תיפול"ל שהרהור כדיבור, וכל מי שמדבר הרי הוא גם

המשך בפתח הגליון

והמבואר מדברי הר"ן דר' יוחנן דריש טעמא דקרא דכל חלב לה' דהוא משום דחזי לאיצטרופי, ומהאי טעמא אסר נמי בשאר איסורים. וכבר הבאנו בגליון פרשת שמות דרבי יוחנן דריש טעמא דקרא לענין פריה ורביה, ומתבאר דהכי אזיל לשיטתו דדרשינן טעמא דקרא.

אלא דיש לעיין דהא כיון דרבי יוחנן ס"ל דדרשינן טעמא דקרא, ונתבאר דיסוד הנידון בזה אם יש לנו לדון מהו כוונת רצון המצווה בציווי, א"כ מ"ט לא קאמר רבי יוחנן דהא דחצי שיעור אסור הוא משום שראינו רצון המצווה שנמנע מאכילת שיעור שלם, ה"ה שרצונו שנמנע מאכילת חצי שיעור. ולכאורה נמצינו למדין על כרחינו דדוקא טעמא דקרא הוא דדרשינן, ולא סגי במה שנתברר לנו כוונתו ורצונו של המצווה, ולפי"ז אין מקום לדון בזה בחצי שיעור במצוות, כיון דר' יוחנן גופיה דממנו נלמוד עיקר הנידון לחצי שיעור במצוות, ואיהו גופיה אף דדריש טעמא דקרא, ואף בנידון זה גופא דחצי שיעור דריש בה טעמא דקרא, ובכל זאת לא אמר טעם זה דחצי שיעור אסור מן התורה משום שנתברר כוונתו ורצונו של המצווה, וצ"ב.

זיכוי הרבים – מכרה הזהב

הוספות ותגובות בעניני זיכוי הרבים שנידונו בשבועות האחרונים

אמנם נראה שיש אופנים מעשיים ביד כל אחד להעמיד דברים לדורות בדרכים נקלות ופשוטות, ע"י הדברים שנתבארו בשבועות הקודמים - כגון מי שמחדש לחבירו דבר חיזוק או דבר הלכה ודברי תורה, וחבירו יאמר לחבירו וכן הלאה, הרי לדורות הדבר ימשיך שחברך חבא אית ליה, ולאכל פירות מאותם ששמעו את הדבר בזכותו. וכל שכן מי שמתפלל על הרבים ובזכותו יש שהתחזקו בתורה ועבודה או חזרו בתשובה, יכול להשפיע בתפילתו דברים המשפיעים לדורות.

וקל וחומר מי שזכה לחדש לציבור איזה דבר, כגון שזכה להודיע חידוש או סברא בדברי תורה שאינו ידוע (בין משלו בין משל אחרים) ובזכותו נודע החידוש ונתפרסם לציבור, הרי לדורי דורות ילמדו בישראל את הדבר הזה בזכותו. וכן אם זכה לפרסם איזה דבר חיזוק ועצה בעבודת ה' או עובדה המביאה לידי חיזוק, שבזכותו נתחדש הדבר לרבים. וכמה ראוי לרדוף אחר כל הזדמנות לפרסם דבר חדש ברבים.

מצוה עם רבים נוטל שכר כנגד כולם

מציונו דבר נפלא מאוד בדברי רבינו החפץ חיים זיע"א בכמה מקומות (שמירת הלשון חתימת הספר פ"ז, אהבת חסד ח"ב פט"ז) שכתב שמי שמפקיד כספו בגמ"ח המלווה כספים לעניים, שכרו אינו רק כנגד המעות שהפקיד בגמ"ח, אלא מקבל שכר כנגד כל הגמ"ח כולו, וכל הכסף שהפקידו אחרים בגמ"ח. והטעם כתב משום שהרי כל אחד לבדו לא היה יכול לעשות את הגמ"ח ואת ההלוואות, והרי אמרו בשבת שנים שעשו מלאכה אם כל אחד לבדו אינו יכול לעשות המלאכה שניהם חייבים, משום שנחשב בה שכל אחד עשה כל המלאכה.

וזכינו מדברי רבינו הח"ח, לדרך נפלאה וגדולה עד מאוד לזכות לשיעור עצום של זכויות, שהוא ע"י עשיית מצוה עם רבים, שכל מצוה שעושים רבים ביחד זוכים שנחשב לכל אחד ואחד כאילו עשה כל המצוה לבדו, ויש לו זכות כנגד כל המצוה ונוטל שכר כנגד כולה. והוא דבר מעשי המצוי מאוד להשתתף עם רבים בעשיית מצוה, והוא מכרה של זהב ממש לזכות לריבוי עצום של זכויות כנגד כל הרבים.

והנה החפץ חיים כתב שטעם הדבר הוא כמו שנים שעשאוהו שזה אינו יכול וזה אינו יכול, והנה הטעם שם הוא משום שכל אחד בלעדיו לא היה עושה המצוה יכולה, ולכן נזקפת כל המצוה בזכותו שהרי בזכותו נעשית כל המצוה ובלעדיו לא היה יכולה להיות. ויש לדון ולעורר מעתה שא"כ לו יצויר שיהיו יותר אנשים מהנצרך לעשיית המצוה, (כגון שיהיה בגמ"ח יותר כסף מהנצרך), שוב לא יזקף הכל לכל אחד ואחד, שהרי גם בלעדיו היה המצוה מתקיימת כיון שבלא"ה יש מספיק אנשים. וא"כ יעלה דבר משונה, שאם הפקידו בגמ"ח אלף אנשים שזה המספר הנצרך, יזכה כל אחד בשכר כנגד כולם, אך אם יסיפו עוד אדם אחד מעבר לשיעור הנצרך, יפסידו כולם ולא יטלו שכר אלא כנגד חלקם.

אך החילוק בזה ברור, שהראשונים שנשתתפו במצוה ועל ידם הגיעו לשיעור הנדרש עבור המצוה הם נוטלים שכר כנגד כל המצוה כיון שנחשב שעל ידם נעשית כל המצוה. ואותו אדם שהצטרף ונוסף אח"כ למצוה, הוא לא יטול אלא כנגד חלקו, כיון שגם בלעדיו נעשית המצוה. אך הוא אינו מבטל את זכותם של הראשונים ולא אומרים שמאחר שהוא הגיע שוב אין צורך בראשונים, אלא נחשב שהמצוה נעשתה מכח הראשונים, והאחרון הוא המיותר.

ומקור גדול לחילוק זה הראוני מענין עשרה ראשונים, שאמרו בגמ' (ברכות מ"ז ב') שעשרה ראשונים נוטלים שכר כנגד כולם. ובטעם הדבר פירש רבינו יונה (ד' א') מדפי הרי"ף (משום שע"י העשרה הראשונים באה השכינה לבית הכנסת. וביאור הדבר שאף שכל אחד הוא רק יחיד, אבל כיון שצריכים עשרה שתבוא שכינה, ובלא כל אחד לא היה מגיעה, הרי כל אחד גרם לביאת השכינה ולכן נוטל זכות כולם. והנה הרי אח"כ כשהגיע עוד בני אדם שוב אין צורך בראשונים, ומבואר כש"נ שהבאים אחרים אינם מבטלים זכות הראשונים, ונחשב שהראשונים הביאו את השכינה והאחרונים הם הנוספים. (וכן מבואר במטה משה סדר היום ס' ו').

(ואחת ההזדמנויות הגדולות ביותר לענין זה של מצוה ברבים, הוא ענין **ההצבעה בבחירות**, שהנה עיקר הזכות בהצבעה – מלבד הקידוש ה' הגדול ומצוות ועשיית ככל אשר יורוך – עיקר הזכות הוא שעל ידו יבוא החיזוק הדת בארץ ישראל שיבוא ע"י השלוחים, וכל שאר הפועלים שיפעלו. והנה כל אחד לבדו אין בכוחו לפעול כלום כיון שהוא רק יחיד, וצריך ריבוי של מצביעים כדי לזכות לנציגים. ומעתה כיון שכל אחד לבדו אינו יכול, נמצא שהזכות תיזקף בשלימות לכל אחד ואחד, כמו היסוד שיסד החפץ חיים שזה אינו יכול וזה אינו יכול נזקף הכל לכל אחד. והגע בעצמך מה גדול הזכיה הנוראה של הצבעה בבחירות, שהרי פעילות השלוחים הם בדברים הנוגעים לכל הציבור ולכל ארץ ישראל, וכל חוק או תקציב שיעבירו הריהו זכות הרבים בשיעור גדול ועצום שאין כמוהו, וכן הקידוש ה' שעושים, והכל נזקף בשלימות לכל אחד ואחד.

אמנם לפי היסוד שנתבאר, הזכות נזקפת לאלו שהצביעו מתחילה עד שהגיעו לשיעור הנדרש כדי לזכות לנציגים, אבל אלו שנתאחרו ושוב אין צורך בהם הפסידו ואין זוכים אלא כנגד חלקם. ומעתה כמה ראוי להזדרז ולהקדים ככל האפשר. [וכמובן, כל הדברים אינם אמורים למי שע"פ הוראת רבותיו אינו מצביע].

זיכוי הרבים בגידול וחינוך הילדים

בשבועות האחרונים נתבאר בס"ד כמה דרכים מעשיות לזכות לזיכוי הרבים. ועוררני שיש דרך עצומה ונקלה עד מאוד המסורה ביד כל אחד ואחד להיות מזכה הרבים בשיעור הגדול והעצום, שהוא ע"י גידול וחינוך הילדים בדרך התורה והיראה. והנה פעמים רבות שאדם עוסק בגידול וחינוך ילדיו משום שטבע האדם להטיב לבניו, ואינו חושב שבעצם עושה בזה מצוות חסד והטבה ושעושה בזה זיכוי הרבים שמזכה אותם לגדול בדרך התורה והיראה.

ונודע המעשה שסיפר הגה"צ רבי שלום שבדרון זצוק"ל, שפעם אחת בנו לא חש בטוב והוא הוליכו לרופא. בדרך גשש בו מרן הגאון רבי אייזיק שר זצוק"ל ושאלו מה הוא עושה, נענה רבי שלום ואמר שלוקח את בנו אל הרופא. רבי אייזיק לא היה ניחא ליה בתשובה וחזר ושאלו – מה הוא עושה, ושוב נענה רבי שלום שלוקח את בנו לרופא. וכן נשנה הדבר.

עד שנענה רבי אייזיק לנגדו ואמר: **זאת אומרת, הפרה לוקחת את העגל לדי...!**

והסביר דבריו: אם אתה לוקח את בןך לרופא משום שהוא בן שלך ואתה אוהב אותו, אין אתה עדיף בכלום מהבמהמה, שהרי גם הבמהמה טבעה שדואגת לבניה ועוסקת בצרכיהם, וזהו טבע שהטביע הקב"ה בכל הברואים שידאגו לצאצאיהם, ובמה אתה עדיף מהפרה. אך אם תעסוק בצרכי בניך משום מצוות חסד, שהוא ילד מירשאל שהקב"ה הפקידו בידך ושמו אצלך שאתה תגדל אותו ותדאג לכל מחסורו, הרי אתה מקיים בכל פעולה ופעולה מצוות חסד, וכן אתה מוציא לאור את כוונת הקב"ה בבריאה, שכן סידר שהילדים יופקדו אצל הורים כדי שהם ידאגו להם ויגדלו אותם בכל צרכיהם, וזכית בזה בזכות גדולה עד אין חקר.

ואם זאת בצרכים הגשמיים הרי כל שכן בצרכים הרוחניים, שכל דבר ודבר שההורים מלמדים ומחנכים את בניהם הרי זה זיכוי הרבים בלי שיעור, שכל מה שהבן יעשה כל ימי חייו הוא בזכות הוריו שלימדו וחינוכו אותו, והוא ההטבה הגדולה ביותר לבן והזכות הגדולה ביותר לאב שיאכל זכויות כל ימי חייו. והרי כל דבר הלכה או הדרכה בעבודת ה' שהאב הנחיל לבנו הרי כל ימי חייו שהבן יקיים זאת יזיקף הזכיות לאב ע"י רגע קטון שלימד את הבן, וכן כשהבן נחלם את בניו ביתו אחריו יכפיל זכויותיו עד אין מספר.

וההטבה הגדולה ביותר שמזכה האב לבנו הוא עצם זאת שהביא אותו לעולם שהוא הטובה הגדולה ביותר בשבילו, שע"י יוכל לקיים המצוות ולעבוד את ה'. ונתבאר בשבוע שעבר שעיקר טעם מצוות פ"ר הוא להביא נשמות לעולם כדי שיבואו לעולם הבא שהדרך להגיע לעוה"ב הוא רק דרך עוה"ז. וביותר שהבאת בנים לעולם הוא ההליכה הגדולה ביותר בדרכי ה', שהרי דרכי ה' ומטרתו בבריאה הוא להיטיב לנבראים, ועיקר הבריאה היא שהקב"ה ברא וחיידש נבראים כדי להיטיב להם הטבה רוחנית ולזכותם לעוה"ב. וא"כ מי שמביא נבראים חדשים לעולם הוא ההידמות הגבוהה ביותר לקב"ה.

זיכוי הרבים מוסיף זכויות לאחד מיתת

בגליונות הקודמים הארכנו בס"ד בגודל מעלת זיכוי הרבים והבאנו מדברי חז"ל שהפליגו מאוד בגודל מעלתו וכמש"כ ה"זהו"ק (תרומה קכ"ח ב') שאם היו בנ"א יודעים גודל מעלת זיכוי הרבים היו רודפים אחר זה כרודף אחר החיים, ועוד הפלגות דברי חז"ל.

ויש להביא מציאה נפלאה מדברי המדרש (ויק"ר כ"ב ב', קהלת רבה ה' ח') שאמרו ז"ל "אם אדם הומה ומהמה אחר המצוות, ומצוה קבועה לדורות אין לו, מה הנה יש לו". והיינו שגם אדם שכל ימי חייו רדף אחר המצוות והרבה זכויות אין מספר, אך לאחר מותו שוב אין לו עוד הנאה דאינו יכול להוסיף ולהרבות עוד מצוות. אבל מי שזכה ויש לו מצוה קבועה לדורות, שהעמיד דבר שממשיך אחר מותו, הרי יש לו הוספת זכויות לאחר מותו, וכל העת ממשיך ואוכל זכויות מזה.

והדרך העיקרית לעשות "מצוה קבועה לדורות", הוא זיכוי הרבים, שהרי מצוה של האדם עם עצמו אינה ממשיכה לאחר מותו כיון שכבר מת, אבל מצוה שגרם לאחרים לעשותה הריהי ממשיכה לאחר מותו, וכך יזכה האדם להוסיף זכויות ומצוות אין חקר ואין מספר במשך כל הימים ע"י זיכיה את הרבים.

והדבר העיקרי הוא להעמיד "מצוה קבועה לדורות", היינו דבר שימשיך לדורות בלא להיפסק. ונתבונן נא למשל אצל רבותינו מוסרי ומנחלי התורה, כמה זכויות ועולם הבא הם מוסיפים ואוכלים בכל יום ובכל רגע, שכל אדם בישראל שלומד דברי תורתם, או שלומד בזכותם (כגון במקומות התורה שהקימו או מתלמידים שהעמידו) הכל נזקף לזכותם ואין לשער גודל זכיותם לדורי דורות.

והנה במבט שטחי נראה שהאפשרות להעמיד דבר לדורות מסור רק בידי אותם שמתעסקים עם הציבור ועם כלל ישראל, הם יכולים להעמיד דבר לדורות, אבל רוב האנשים הפרטיים אין יוכלו להעמיד דבר לדורות.